



ԲԱԶՄԱՎԷՊ

ԺԴ ՏԱՐԻ, ԹԻԻ 9.

1856

ՄԱՅԻՍ 1.

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

Ազգն է բարոյական մարդ : (Տես երես 69)

Չորրորդ ծուռ գաղափարն է ըսինք (էջ 227. 1854). Ձեռքէն էկած օգնութիւնն ապին ընելը իրեն պարտք էսէպելը : Ա եր 'ի վերոյ գիտելով կրնանք ըսել թէ այս պակսութիւնը մեր ազգին վրայէն վերցուածի պէս է . բայց եթէ ճշդիւ քննելու ըլլանք , ընդհակառակն կը գտնենք՝ որ գրեթէ հասարակաց է այս ամենուն , 'ի բաց առեալ քիչ թուով քանի մը անձինքը : Արնայ ըլլալ որ , ով բարեսէր ընթերցող , հիմա այս խօսքիս վրայ գայթակղիս , կարծելով որ զքեզ ալ այս ծուռ գաղափարն ունեցողներուն մէջ կը սեպեմ . մինչդեռ դու միտքդ դրած ես՝ թէ ճմարիտ ազգասէրներէն մէկն ես , որ քեզի պարտք կը սեպես ամէն ձեռքէդ եկածն ընելու ազգին սիրուն : Այս ես ալ զայդ գիտնալով ըսի՝ թէ վեր 'ի վերոյ գիտելով կրնանք ըսել թէ այս պակսութիւնը մեր ազգին վրայէն վերցուածի պէս է : Ա ասն զի յայտնի է որ՝ քիչ մը ազգութեան վր-

այ գաղափար ունեցող անձերէն որուն որ հարցընես , մէկէն պատասխան կը ըսես՝ թէ Ձեռքերնէս եկած օգնութիւնը ազգին պէտք է որ ընենք : Այն պէս որ , մարդկանց խօսածին նայելով ազգային պարտուց այս մասին մէջ սխալող չկայ . բայց եթէ գործքերնին դիտես , մեծ մասը , չըսեմ գրեթէ ամէնը անհոգութեան մէջ կը գտնես . նաեւ շատեր ալ կը տեսնես՝ որ պարտքերնուն դէմը ընելու հետ են : Ասկից հետեանք կ'ելլէ ըսել՝ թէ ասոնք ամենքն ալ ստատաց են ու զիրար խաբել է մտքերնին : Բայց այդ ալ չէ . այլ ըսածնին շիտակ սրտով է , բայց առանց միտքնելու և առանց կարենալու հասկընալ թէ իրենք զիրենք ինչ մեծ պարտքի տակ կը ձգեն՝ Ձեռքէն եկած օգնութիւնը պէտք է ընել , ըսելով . և անոր համար ալ այս պակսութիւնը դժուարաբուժելի է :

Բայց թէ ինչպէս կ'ըլլայ՝ որ շիտակ

սրտով ըսեն՝ թէ պարտքերնիս է, և կարծես ալ որ կը կատարեն, ու ամենէն չկատարեն: Այս բանս սովորական մարդկային բարոյական գործոց կարգին մէջն է. մարդկային բնութե սխալական ըլլալը ամէն մարդ կ'ընդունի, զորն որ հեթանոսներն անգամ կը ճանչնային. մինչև արտաքին փիլիսոփաներն ալ կը վարդապետէին թէ մարդուս ինքրզինքը ճանչնալը և ուղղութեամբ գործելը ամենադժուարին բանն է. անոր համար մարդուս կատարելութեանը սահման գրեր էին այս երկու խօսքս՝ «Երբեք չգիտիր, որ ուղիղ:» Այս եթէ առանձին մարդկանց կարծիքն հարցնես, կը տեսնես որ ամենքն ալ իրենք զիրենք աղէկ կը ճանչնան, և միշտ շատաւ կը գործեն չարէն զգուշանալով և բարիքը ձեռք ձգել ջանալով. մինչև աւագակն ալ կարծէ թէ ինքզինքը կը ճանչնայ, ու իր անձը երջանկացընելու ճամբան կ'երթայ, ինչպէս որ ճշմարտութեամբ ինքզինքը ճանչնալուն և ուղղութեան ետեւէն երթալուն վախճանն ալ է երջանկութիւն գտնելը:

Այս այս յայտնի է՝ որ մարդս ինքզինքը ճանչցող կարծելով սխալական ըլլալէն չազատիր. վասն զի սխալական ըլլալը ճանաչման պակսութենէն առաջ կու գայ. և որովհետեւ մարդս իր ճանաչմունքէն դուրս բան չկրնար գիտնալ, անոր համար է որ ամէն մարդ իր ճանաչման մէջը եղածները միայն տեսնելով և ըստ այնմ գործելով՝ կարծէ թէ իր պարտուցը մէջ չպակսիր, որ է ըսել թէ իր ճանաչմանը մէջ գտնուած պարտքերէն չպակսիր. բայց թէ անկէ դուրս որչափ բան կայ գիտնալու, զորոնք չբընդնելով կը պակսի, անոնք չիմանար. և անձնասէր ալ ըլլալով և պակասաւոր երևնալն ալ իրեն մտացը դէմ գալով, չճանցած պատճառներն ալ չուզեր իմանալ. մինչև կը համարձակի ալ ըսելու նեղը մտած ատեն՝ թէ իմ ճանաչմունքս ինձի բաւական է: Այս ասանկով թէ, ալետ ընդհանուր շիտակ սկզբունքները կը ճանչնայ, բայց ինքն այն սկզբունքներէն հեռու կը պտըտի. մա-

նաւանդ թէ շատ անգամ անոնց դէմ կը գործէ առանց իմանալու, ինքնահաւանութեամբ միտքը դրած ըլլալով՝ թէ շիտակ ճանցած սկզբունքներուն հետեւելու հետ է: Այս պատճառաւ շատ անգամ պակասաւոր մարդիկ ուրիշներուն թեթեւ պակսութիւնները կը տեսնեն ու կը յանդիմանեն, ու իրենք անոնցմէ աւելին կը գործեն պարծելով թէ իրենք ազատ են այն տեսակ պակսութիւններէն: Քրիստոս որ աղէկ կը ճանչնար մարդկային բնութեան ինչ ըլլալը, զայս մարդկային տկարութիւնը յանդիմանելով կ'ըսէր. «Ո՛ր տեսանես զշիւղ յական եղբոր քո, և ի քումական զգերանդ ոչ նշմարես:

Այս պակսութիւնը ինչպէս որ ըսինք մարդուս ամէն բարոյական գործոց մէջ կ'երևայ, որոնց մէջ է այս իրեն պարտք չսեպէն ալ՝ ու ձեռքէն եկած օգնութիւնը իր ազգին չընելը. որովհետեւ իր տկար ճանաչմունքը իր կարողութիւնն ալ կը տկարացընէ՝ որով իրեն պարտքը իր կարողութենէն դուրս սեպելով՝ զինքը ազատ կը կարծէ կատարելու զայն:

Այս մեծ սխալմունքը աղէկ ըմբռնելու համար պէտք է բաղդատենք զայս բարոյական մարդը, որ է ազգը՝ բնական մարդու մը հետ: Ինչպէս ազգը, նոյնպէս ալ մարդս կը բաղկանայ իր անդամներէն. ինչ բնական և ինչպէս անտնօրինելի են մարդուս անդամներուն պարտքը զիրենք բաղկացընող անձը առողջ և հանգիստ կենդանի պահելու համար. այնպէս որ մարդուս անդամները չէ թէ միայն իրենց պարտք կը սեպեն իրենցմէ բաղկացած մարդուն օգնելը, այլ և իրենք ամէն մէկ անգամ ներն ալ այն ատենը հանգիստ կը գրտնեն, երբ իրենց ինկած պարտքերնին իրենցմէ բաղկացած անձին օգնելու աղէկ կարենան կատարել: Այս պատճառաւ մարդուս անդամները բնական բերմամբ միշտ իրենց պարտքը կատարելու հետ են մարդուն կենդանութիւնը պահելու համար. ձեռք, ոտք, աչք, ականջք, քիթ, բերան, գլուխ, ստա-

մոքս , և այլն , ասոնք ամենը միաբան կ'աշխատին իրարու օգնելու , իրենց ինկած պաշտօնը կատարելու . և եթէ իրենցմէ մէկը հիւրնդնայ , մէկալնոնք ալ կը վշտանան կը հոգան , կը խնամեն , ինչուան որ առողջացնեն : Եւ մենք այս բնական մարդուս անդամոց միաբանասէր կարգաւորութիւնը տեսնելով՝ չէ թէ միայն չենք զարմանար , այլ և այնպէս բնական կը ճանչնանք , որ եթէ կարելի ըլլար ու մէկ անդամը մէկալին ըրած մեծ աշխատանոցը վրայ շնորհակալ ըլլալ ցուցնէր , կը զարմանայինք թէ ինչ բանի համար շնորհակալ պիտի ըլլայ , ըսելով՝ թէ ամէն մէկ անդամին ըրած աշխատանքը իր պարտքն է . ոտքն անոր համար ոտք եղեր է , որ քալէ ու զմարդը հարկաւոր եղած տեղը տանի . ձեռքը՝ պէտք եղած գործքերն ընէ . ստամոքսը՝ մարսելու աշխատի , և այլն :

Եւրդ հիմա բաղդատելով մէյ մը մը տածենք . ազգն որ բարոյական մարդ մըն է , աւելի մեծազօր , մեծապատիւ քան զմէկ մարդը , որուն անդամները մարդիկն են , այս ինչ անտեղի մտածութիւն է ձեռքէն եկած օգնութիւնն ազգին ընելը իրեն պարտք չսեպելը . այս ինչ տեսակ բնութեան դէմ գործ . և ինչպէս յանձն կ'առնուն մարդիկ այս կարծիքն ունենալը . և ևս առաւել ինչպէս կը համարձակին ալ ըսելու թէ իմ պարտքս ինչ է աշխատելու ուրիշի համար . ազգս ըլլալով , անկէ ինձի ինչ օգուտ : Եւսպիսի մտածմունք ունենալ , և այսպիսի խօսքեր համարձակիլ ըսելը՝ ինչ աստիճանի տգիտութենէ արդեօք առաջ կու գայ . և հապա ինչ տգիտութեան մէջ պէտք է որ ըլլան այս խօսքերս լսողները , որ անտարբէրութեամբ մը կարենան մտիկ ընել : Եթէ ազգը կատարեալ ճանաչմունք ունենար իր ազգութեանը վրայ , և գիտնար ազգին անդամոց պարտքերը և ազգին հիւանդութիւնները , այնպէս կ'արհամարհէր այս տեսակ մտածութիւնները , որ եթէ դժբաղդութեամբ այսպիսի ախտաւոր անդամ մըն ալ գրտ

նուելու ըլլար ազգին մէջ , կը վախէր ինքզինքը յայտնելու՝ գիտնալով որ սատիկ պիտի նախատուի ամենէն . հիմա ընդ հակառակն այսպիսի անտեղի գործքի մը վրայ իբրեւ իրաւամբք պարծողներ շատ կը գտնուին : Եւ այսպիսի անտեղութեան հետեւանքն այն է , որ եթէ դիպուածով մէկ բանի մը մէջ պըզտի օգնութիւն մը ընելու ըլլայ մէկը , կը սպասէ որ ազգը իրեն շնորհակալ ըլլայ :

Եւ շատ անգամ այսպիսի անձինք օգնութիւն մը կ'ընեն ազգին՝ չէ թէ ճանչնալով իրենց պարտքը ձեռքերէն եկած օգնութիւնը ընելու իրենց ազգին , այլ յուսալով՝ որ այն իրենց ըրած օգնութեամբը առանձին անձնական շահ մը կ'ունենան , կամ ազգէն պատիւ ու փառք կը գտնեն : Եւ կը հանդիպի որ ազգն ալ չգիտնալով այնպիսւոյն ծուռ դիտմունքը , անոր ըրած ծառայութիւնը կ'ընդունի իբրեւ ազգասիրի գործք , և ապահովութեամբ կը վստահանայ անոր վրայ . իսկ նա որովհետեւ փտտած անդամ է , և չունի ուղիղ դիտմունք , օգտի տեղ կը սկսի ազգին վրնաս ընել մէկը մէկալն անարգելով : Եւ իր առանձին շահն ու պատիւը ամէն բանի մէջ փնտռելով՝ պատճառ կ'ըլլայ ազգին անդամները իրարմէ բաժնելու , և մէկ ըրած ծառայութեանը տեղ անթիւ չարիք կը հասցնէ :

Եւրդ եթէ կ'ուզէ ազգն առաջ երթալ բարեւաւութեան մէջ , պէտք է որ զլիաւորներն այս ճշմարտութեան վրայ հիմնած՝ թէ ամեն ազգայնոց պարտքն է ձեռքէն եկած օգնութիւնը ազգին ընելը , ջանան ամեն ազգայնոց մօտաց մէջ տպաւորել տալ թէ ինչպէս որ մարդուս անդամներուն պարտքն է զիրար հոգալը , այսպէս ալ անտնօրինելի պարտք է ամեն մարդու կրցածն ընելու ազգին օգտին համար , որ ազգը կարենայ կենդանութեան օդ ծծել . և թէ՛ ոչ որ իրաւունք ունի պահանջելու ազգէն , որ իրեն շնորհակալ ըլլան իր ըրած բարերարութեանը համար , որովհետեւ այն իր բնական պարտքն է :

Ինքն ազգին անդամն ըլլալով, երբոր ազգը կը գտնէ հանգիստ, յաջողութիւն, փառք՝ ինքն ալ զանոնք կը վայելէ ազգին հետ: Բայց երբ ազգը անօգնական մնացած, խռոված, շփոթած, աղքատութեան ու խեղճութեան մէջ կը տագնապի, ինքն ալ ուզէ չուզէ քիչ շատ մասն կ'ունենայ այն խեղճութիւններէն:

Որչափ որ մտաց դէմ կ'երևայ այս խորհրդածութիւնս տգիտի մը առջև, այնչափ ալ աւելի ճշմարիտ է՝ թէ ազգին թշուառութեանը ամէն ազգայինք առ հասարակ հաղորդ կ'ըլլան: Եւ մը մտքերնիս դարձրնենք այլ և այլ ազգերուն վրայ. ամէն ազգ ունի իր մէջը հարուստ, աղքատ. տգէտ, իմաստուն. յաջողութիւն ունեցող, ձախորդութիւն կրող. աշխատող ու հանգիստ կեանք վարող. հրամայող և հնազանդող, և այլն. բայց իւրաքանչիւր ազգին ընդհանուր վիճակը ինչ աստիճանի մէջ որ է, ազգին անդամներուն վիճակներն ալ ըստ այնմ համեմատութեան են. եւ թէ ընդհանուր ազգը թշուառութեան մէջ է, այն ազգին մէջի ամենէն բարեկեցիկն ալ նոյն թշուառութեան հաղորդ է և կ'ըսուի բարեկեցիկ՝ համեմատելով ազգին մէջէն ուրիշ աւելի թշուառ վիճակի մէջ եղողներուն. եւ թէ ազգն աղքատ է, մէջի գտնուած հարուստն ալ՝ այն ազգին աղքատութեանը բաղդատելով՝ կը կոչուի հարուստ. եւ թէ ազգը կոպտութեան մէջ է, ազգին քաղաքավարն ալ իրմէ վար եղողներուն քով կ'անուանի քաղաքավար. և այսպէս՝ որչափ որ ընդհանուր ազգին վիճակը շտկուի, այնչափ ալ աւանդին մէջի մարդկանց վիճակն ալ կը լաւնայ. անոր համար ամէն մարդ իր լաւութեանը փափաքելով պէտք է աշխատի ազգին լաւութեանը համար:

Եւ այսպէս ուրեմն յայտնի ըլլալով թէ ազգի մը անդամոց պարտքը հաւասար է բնական մարդուս այլ և այլ անդամոց պարտուցը, հիմա քննենք մարդուս ինքն իր վրայ շիտակ դատաստան ընել չկրնալուն պատճառը: Վիտենք

որ մարդուս գործուիք որ և իցէ գործոյ մը ձեռք զարնելու՝ անձնասիրութիւնն է. իսկ կառավարը, որ կ'առաջնորդէ անձնասիրութեան մէկ գործոյ մը ետեւէ ըլլալու, է իր երեւակայութիւնը. և մէկ մարդ մը որչափ որ տգէտ է, այնչափ ալ իր երեւակայութեան գաղափարները քիչ, խառնակ ու սխալ կ'ըլլան. իսկ գիտուն եղողի մըն ալ սրբտին վրայ ինչ տեսակ կրքեր որ տիրած են՝ երեւակայութիւնը այն կրքերուն գաղափարներով դատմունքը կարգի կը դնէ. ուստի մարդուս երեւակայութիւնը այն խառնակ և կրքերով պատրաստուած գաղափարներով կ'առաջնորդէ անձնասիրութեանը, և ըստ այնմ անձնասիրութիւնը իր հոգւոյն կարողութիւնը կ'ամփոփէ և կ'ընդարձակէ: Եւս պատճառաւ՝ կը տեսնենք որ նոյն մարդը երբեմն ամենադժուար բանին ինքզինքը կարող կը կարծէ ու համարձակ ձեռք կը զարնէ ընելու. և է երբեք որ ամենադժուար գործք մը ընելու ինքզինքը անկարող կը ճանչնայ ու կը հրաժարի ընելէն. և իրօք ալ շատ անգամ անձնասիրութեանէն գրգռուած իր կարողութեանէն վեր եղած բաները երեւակայութիւնը իրեն առջին դիւրացնելով՝ իրեն ընելու ձեռք զարնել կուտայ, և ասոր ներհակ ամենադժուար բաները երեւակայութիւնը դժուարին ցուցնելով կը լքուցանէ բնութիւնը, որով անկարող կ'ըլլայ ընելու. որուն անթիւ օրինակներ ամէն մարդ կրնայ տեսնել և լսել, և իր անձին վրայ ալ շատ բանի մէջ դիտել ու իմանալ թէ ինչպէս երեւակայութիւնը մարդուս կարողութեանը վրայ կ'իշխէ:

Եւս ճշմարտութեան նիւթական օրինակ կրնայ ըլլալ մարդուս ձեռքով երկրննալու և բանի մը հասնելու կարողութիւնը իր ճանաչմունքէն առաջնորդուած. մարդս երբեմն քովը եղած բանին չհասնիր առնելու՝ երբոր իր ճանաչմունքը երկրննալու աշխատանքին չարժեցներ առնելու բանը. բայց երբոր իրեն խիստ հարկաւոր կը ճանչնայ մէկ բան մը՝ կարող կ'ըլլայ աշխարհքիս

մէկ ծայրէն ինչուան մէկալ ծայրը հասնելու . և այսպէս նոյն մարդը երբեմն իր քովն եղած բանին չկրնար հասնիլ, առնել, և երբեմն հեռաւոր աշխարհքի մէջ եղածին կը հասնի, կ'առնէ : Ուրեմն մարդս տեղ մը նստած կրնայ առանց սուտ խօսելու՝ քովը եղած բանին համար ըսել . Վարող չեմ առնելու . միանգամայն իրմէն խիստ հեռու եղածն ալ կարող կ'ըլլայ առնելու :

Եւոր նման է մարդուս հոգւոյ կարողութիւնն ալ . շատերը կ'ըսեն թէ ձեռքէ եկած օգնութիւնը մարդս պէտք է որ ազգին ընէ, և կարծեն թէ իրենք ընելու հետ են . բայց իրենց երեւակայութենէն առաջնորդուած՝ կարող եղածնուն չափով չեն ըներ, մտքերնին դնելով թէ աւելի կարող չեն . վասն զի կարողութիւննին կը համեմատի իրենց ճանաչմանը . որչափ որ պակաս է ճանաչմունքնին ազգին օգուտը և փառքը իրենց ըլլալուն վրայ, այնչափ ալ իրենց կարողութիւնը տկար կ'ըլլայ, որով հետեւ ինչպէս որ ցուցուցինք՝ կարողութիւնը ճանաչմանը կը հետեւի : Եւկից յայտնի է որ մարդիկ ազգին օգնելու իրենց կարողութեան չափը չեն ճանչնար, և կը կարծեն թէ իրենք իրենց պարտքն չեն պակսիր . արդեօք քանի հոգի կայ որ ազգին օգնելու իր պարտուց ինչ գերազոյն աստիճանի ըլլալը ճանչնայ և ըստ այնմ իր կարողութեան չափոյն առաւելութիւնն ալ գիտնայ :

Կը շարունակուի :

ՆԿԱՐԱԳԻՐ

Այր աստու :

Եւրութիւն դանդաղութիւն է մտաց և աննուաճութիւն խորհրդոց : Եւ ապուշ է, որ յաղօթս առ Եւտուած վասն կարեւոր պիտոյից կացեալ և ի խոր քնոյ զնա զարթուցանեն : Օգեստ իբր ի զարդ զգենու զանձամբ . այլ նշաւակ կայ ակմբին, զի կամ յետս ընդդէմ է զգեցեալ, կամ լայնագոյնս քան զկրկին

անձին իւրոյ : Եւտ զգլխարկն թողու, անդ զվերարկուն և այլուր զիջիկսն :

Հարցեալ թէ քանի որդիս ունիցի . Կնոջ իմում, ասէ, թողի զհոգ համարոյն : Եւ ի փոս անկեալ կամ ի տիղմ խրեալ, կամ հարեալ ընդ որմն չիմանայ զի յուղւոջ է : — Եւ թէ զառեալ աւանդն պահանջեսցի, ժխտէ զարմացեալ՝ զի և զառնուին չիմացաւ, ասպա ի վկայիցն հաւաստել՝ զերիս աւուրս զբազմամթեր կարասի տանն տապալեալ, զոր ինքնաձեռն ետ հազիւ ուրեմն գտանէ :

() Զրոյ երթեալ՝ առ աղբերքն յուշ լինի նմա զի զսափորն մոռացաւ : Եւ ասն կարեւոր իրաց իջեալ ի շուկայն, խորհի վասն որոյ եկնն, և չգտեալ՝ դառնայ ունայնաձեռն ի տուն : — Եւ պէք զնա կառավարեն . և յոր կողմն և վարեացեն՝ գնայ մտադիւր : Եւ յաջողուածըս բախտին ուրախակցութիւն ի բարեկամացն ընկալեալ՝ զարմանայ զինչ ասեն . քանզի չիք ինչ իւր ի նմա մասն : Եւրբեմն ողբս առեալ լայ, և այլ երբեմն քրքիջ բարձեալ ծիծաղի, բայց ոչ երբեք ըստ արժանոյն և ըստ պատեհի . և ընդ իւրն ցասուցեալ գժգմնի զի յոր ինչ ինքն արտասուէ՝ նոքա ծաղր արձակիցեն : Եւ թէ պատգամաւոր ուրեք առաքիցի, չեւ ընդ դուռնն ելեալ՝ դառնայ հարցանել յո՞ կամ առ ինչ առաքիցի . և թէ ճարտար պատգամաւորութեամբն զբարեկամն ընդ ոսոխին ոչ շփոթեսցէ՝ մեծ շնորհք են : — () Եւ զըն տեսեալ՝ զարմանայ զի ականջը կննորա, և զձիոյ հարցանէ . ո՞ր եղջիւրքն իցեն : — Եւ ատակարար կարգեալ և հազարապետ, Եւր վասն են, ասէ, այսչափ պարէնք . ինձ և սակաւն բաւէ : — Եւ ինջոյս բազմեալ և յակրմբի՝ անդրի է անմոռնչ . խորամուխ ի խորհուրդս, այլ անշուշտ խորհի և ոչ ինչ . և հարցեալ յոր ինչ խորհիցին . () որ ինչ և դուք, պատասխանէ : — Եւ երկար ի զգաստութիւն խրատեալ, ի կատարածին հարցանէ, զոր ինչ իրաց ճառքն էին :